

MONIKA WALUŚ
Warszawa

SPOWIEDŹ PRYWATNA JAKO DAR DUCHA ŚWIĘTEGO W TRADYCJI REFORMACJI

„Jeżeli zatem napominam do spowiedzi,
nie czynię nic innego, jak tylko zachęcam,
żeby stać się chrześcijaninem”¹

Sakramenty, zwłaszcza spowiedź, uważa się za typowe dla katolicyzmu. Zwyczaj podkreśla się, że protestanci uznają tylko dwa sakramenty. Za oczywisty przyjmuje się też brak spowiedzi w tradycji reformacyjnej. Nauka o sakramentach zajmuje ważne miejsce w dialogu ekumenicznym, wiele osiągnięto w dyskusji na temat chrztu i Eucharystii. Rzadko jednak za wspólny temat uznaje się tematykę spowiedzi. Tymczasem najważniejszą z przyczyn reformacji były kontrowersje na temat pokuty i spowiedzi. Nie brak świadectw, że nauka o spowiedzi była uważana za klasyczny znak rozpoznawczy reformacji² i stanowi jedną

¹ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), *Wybrane Księgi Symboliczne* (=WKS), 125. „Wenn ich daher zur Beichte ermahne, so tue ich nichts anderes, als dass ich ermahne, so ein Christ zu sein; wenn ich dich dahin bringe, so habe ich dich wohl auch wohl auch zur Beichte gebracht.“ GK IV (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Im Auftrag der Kirchenleitung der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands*, hg. vom LUTHERISCHEN KIRCHENAMT, bearbeitet von H.G. PÖHLMANN, Gütersloh 1986, (=BSLK), 769-770.

² „Dass es ein charakteristischer Kennzeichen der Reformation ist, das Volk von tröstlichen Kraft der Absolution und dem Glauben an das Absolutionswort fleißigst (CA XXV, 2) zu unterrichten, hatten der Torgauer Beichtartikel und ihn Anschluss an ihn CA XXV mit Nachdruck hervorgehoben“ G. WENZ, *Theologie der Bekenntnisschriften*, Bd. 1, Berlin – New York 1996, 684-685. Reformacja zaczęła się od refleksji nad spowiedzią i jej reformą: „Nicht nur hat die Reformation an einer Kritik der mittelalterlichen Bußlehre ihren Anfang genommen, man kann vielmehr die zentralen und wesentlichen Gedanken derselben als einen Ersatz des Bußsakraments bezeichnen. Indem also das Bußsakrament von dem Protestantismus gesprengt wurde, wurde die ganze mittelalterliche Auffassung des religiösen Lebens aufgehoben, und es war notwendig, für dieselbe einen entsprechenden Ersatz aufzustellen. Der liegt aber in den evangelischen Rechtfertigungs- und Heiligungslehre vor“. G.A. BENRATH, *Reformationszeit*, w: *Busse*, TRE, Bd. 7, 466. Por. A. PETERS, *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Bd. 5: *Beichte, Haustafel, Traubüchlein, Taufbüchlein*, 16n, 31-35.

z soteriologiczno-pneumatologicznych podstaw wykładu wiary *Ksiąg Wyznaniowych*³. Nauką o spowiedzi zajmują się Reformatorzy w *Księgach Wyznaniowych* częściej niż np. nauką o Eucharystii czy o urzędzie kościelnym⁴.

Reformatorzy uważali naukę o pokucie i spowiedzi za centralny temat chrześcijaństwa⁵. Zgodnie z wyznaniem trzeciego artykułu *Credo* Luter widzi w spowiedzi szczególne działanie Ducha. Radykalnie pneumatologiczne ujęcie pokuty wynikało z luterńskiego rozumienia grzechu pierworodnego. Wobec pesymistycznej antropologii, podkreślającej totalny upadek człowieka, który sam nie rozpoznaje swej grzeszności ani nie jest w stanie się z niej podnieść, jedyną nadzieją na uznanie, wyznanie i odpuśczenie grzechów jest interwencja Boża⁶. Pokuta

³ KA XII (O pokucie), WKS 139-140, CA 12 (*Von der Busse*), BSLK 68; Apol IV (O usprawiedliwieniu), 398-399, WKS 223; Apol 4 (*Von der Rechtfertigung*), 398-399, BSLK 244; Apol IV (O pokucie), WKS 236-262. Apol 4 (*Von der Busse*), BSLK 268-315; ASm III, III (O pokucie), WKS 364-369, ASm III, 3, (*Von der Busse*), BSLK 472-484. Por. G. WENZ, *Theologie*, Bd. I, 670-697; L. GRANE, *Wyznanie Augsburgskie*, 126-137.

⁴ MK (*Skład wiary*), (*Trzeci artykuł*), WKS 35; KK II (*Der Glaube*), (*Der dritte Artikel*), BSLK 545; MK (*Jak uczyć prostaczków spowiadania się?*), WKS 38-39; KK V (*Vom Amt der Schlüssel und von der Beichte*), BSLK 555-557; DK II (*O wierze*), (*Trzeci artykuł*), WKS 90-91, GK II (*Der Glaube*), (*Der dritte Artikel*) 687-694; DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 122-125, GK V (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 763-770; KA XI (O spowiedzi), WKS 139; CA 11 (*Von der Beichte*), BSLK 67; KA XXV (O spowiedzi), WKS 148; CA 25 (*Von der Beichte*), BSLK 92-93; Apol XI (O spowiedzi), WKS 233-236; Apol 11 (*Von der Beichte*), BSLK 264-268; Apol XII (O pokucie), (O spowiedzi i zadośćuczynieniu), WKS 249-264, Apol XII (*Von der Beichte*), (*Von der Beichte und Genugtuung*), BSLK 292-315; ASm III, III (O pokucie/upamiętaniu), WKS 364; ASm III, III (*Von der Busse*), BSLK 472, ASm III, III (O spowiedzi), WKS 371-372 i in. Szczegółowe opracowania tematu zob. K. ALAND, *Die Privatbeichte im Luthertum von ihren Anfängen bis zu ihrer Auflösung*, w: TENZE, *Kirchengeschichtliche Entwürfe*, Gütersloh 1960, 452-519; E. BEZZEL, *Die Privatbeichte in der lutherischen Orthodoxy*, mps Erlangen, 1975; L. FENDT, *Luthers Reformation der Beichte*, Luther 1953, 121-137; K. HARMS, *Die gottesdienstliche Beichte Abendmahlsvorbereitung in der Evangelischen Kirche in Geschichte und Gestaltung*, Greifswald 1933; J.H. LINKE, *Luthers Lehre von der Beichte*, mps Erlangen 1942, E. ROTH, *Die Privatbeichte und Schlüsselgewalt in der Theologie der Reformatoren*, Gütersloh 1952, A. PETERS, *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Bd. 5: *Beichte, Haustafel, Traubüchlein, Taufbüchlein*, 15-93, bibliografia tematu 92-93, G. WENZ, *Theologie der Bekenntnisschriften*, Bd. I, 670-719.

⁵ „Jest rzeczą niemożliwą, aby papiści prawidłowo nauczali o pokucie, skoro nie pojmują prawidłowo grzechu. Albowiem, jak powyżej ukazano, nie pojmują prawidłowo grzechu pierworodnego, gdyż mówią, że naturalne siły człowieka, pozostały nienaruszone i skażone, i że rozum może prawidłowo nauczać i że wola potrafi wykonać to, co jest nauczane, i że Bóg na pewno obdarza swoją łaską, gdy człowiek czyni według swej wolnej woli tyle, ile go stać”. ASm III, III (O pokucie) 10, WKS 365. „Unmöglich ist es gewesen, dass recht von der Busse hätten lehren sollen, solange sie die Sünden nicht recht erkannten. Denn wie oben gesagt sie schätzen die Erbsünde nicht richtig ein, sondern sagen, die natürliche Kräfte des Menschen seien ganz und unverderbt geblieben, die Vernunft könne recht lehren, und der Wille könne recht darnach tun; darum gebe Gott gewiss seine Gnade, wenn ein Mensch mit seinem freien Willen tue, soviel an ihm ist” ASm III, 3 (*Von der Busse*), BSLK 474.

⁶ „Natura ludzka jest pełna złych pożądliwości, bezbożności, wzgardy dla Boga, grzechy te tkwią w naturze tak, iż nie można ich dostrzec ani zauważyć, chyba że Duch Święty ukaze je w sercach naszych”. Apol XI (O spowiedzi), 2, WKS 234.

grzesznika jest możliwa tylko dzięki Duchowi Prawdy: jako Świadek Chrystusa ukazuje On miłosierdzie Ojca, jako Uświęciciel podnosi grzesznika z upadku poprzez dar wiary i pokuty, jako Pocieszyciel daje nadzieję i wiarę w przebaczenie grzechów. Pokuta jest zadaniem na całe życie, przyjętym w sakramencie chrztu dzięki mocy Ducha Świętego. „Na tym bowiem właściwie polega życie chrześcijańskie, że rozpoznajemy w sobie grzeszników i prosimy o łaskę”⁷.

Luterańskie *Księgi Symboliczne* podkreślają, że stałe wezwanie grzesznika do pokuty należy do istoty Ewangelii. Człowiek wierzący żyje dzięki mocy Ducha, „który przychodzi po odpuszczeniu grzechów i codziennie oczyszcza z resztek grzechu i wygania je, i zmierza do tego, by człowieka oczyszczać, czynić prawym i uświęcać”⁸.

1. Duch Prawdy ukazujący stan grzesznika

„Duch Święty obwinia świat o grzech”⁹

Upadek grzesznika uniemożliwia mu rozpoznanie stanu duchowego. Mimo znajomości przykazań, które ukazują wolę Boga, grzesznicy nie są w stanie żyć według dekalogu¹⁰. Dzięki Duchowi Prawdy człowiek może uznać siebie jako grzesznika lub broniąc się przed trudną prawdą staje się obłudnikiem¹¹. Początkiem pokuty jest przerażenie człowieka jego własną grzesznością. W trwodze i lęku Reformatorzy widzą skruchę, wywołaną przez Ducha w Słowie, zaś w pocieszeniu – dar Uświęciciela, wiarę w przebaczenie. Ta polaryzacja stanów grzesznika ukazuje jego bezradność, wymagania Boże i łaskę Pocieszyciela. Brak łaski Pocieszyciela grozi „śmiercią i piekłem”¹², świadomość upadku wiodłaby wyłącz-

⁷ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 123. „Darin besteht eigentlich das christliche Wesen, dass wir uns als Sünder erkennen und um Gnade bitten.” GK IV (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 764.

⁸ „Ta pokuta jest u chrześcijan czymś ciągłym i trwa aż do śmierci, ponieważ mocuje się grzechem pozostałym w ciele przez całe życie, jak to ukazuje Paweł w Liście do Rzymian 7,23 i 82 mówiąc, że prowadzi bój z Zakonem, który jest w jego członkach itd. – i to nie własnymi siłami, lecz darem Ducha Świętego, który przychodzi po odpuszczeniu grzechów i codziennie oczyszcza z resztek grzechu, i wygania je, i zmierza do tego, by człowieka oczyszczać, czynić prawym i uświęcać” Asm III, III (*O pokucie*), 40, WKS 369. „Und diese Busse währt bei den Christen bis in den Tod; den sie streitet das ganze Leben hindurch (...). Und das tut sie nicht durch eigene Kräfte, sondern durch die Gabe des Heiligen Geistes, welche auf die Vergebung der Sünden folgt”. Asm III, III (*Von der Busse*), 40, BSLK 483.

⁹ Asm III, III (*O pokucie/upamiętaniu*), 1; WKS 364. J 16,8, por. w tłumaczeniu katolickim: „Pocieszyciel [...] przekona świat o grzechu [...]”. Por. „Der Heilige Geist wird die Welt strafen um der Sünde willen.” Asm III, 3 (*Von der Busse*), BSLK 472.

¹⁰ DK II (*Trzeci artykuł wiary*), WKS 92; GK II (*Der dritte Artikel*), BSLK 695.

¹¹ „Nikt z was nie jest dobry, pełni jesteście niewiary, nieokrzesania, nieznamości Boga i woli Bożej”. Asm III, III (*O pokucie*), 32, WKS 368, Asm III, 3 (*Von der Busse*), BSLK 481.

¹² Gdy zaś Zakon spełnia to zadanie sam, bez Ewangelii, to nic innego jak tylko śmierć i piekło gnębią człowieka, któremu zgoła jedynie zwątpienie pozostaje [...]”. Asm III, III (*O pokucie*),

nie ku zatraceniu. Dlatego Chrystus mówi nierozłącznie: „pokutujcie i wiercie Ewangelię”, „należy zwiastować pokutę i odpuszczenie grzechów”. Duch Prawdy umożliwia uznanie winy przed Bogiem, wyznanie wiary w odkupienie Chrystusa i pokutę. Z powodu grzechu prawo nie jest wypełniane, dary Ducha – wiara, nadzieja i miłość – nie są aktualizowane¹³.

Możliwość pokuty daje dar Ducha, „ta wiara szczególna, dzięki której każdy wierzy, iż są mu odpuszczone grzechy przez wzgląd na Chrystusa i że Bóg jest ubłagany i pojednany przez wzgląd na Chrystusa, osiąga odpuszczenie grzechów i usprawiedliwia nas”. Znakiem pokuty, zdaniem Reformatorów, są dobre uczynki; Duch umożliwiający pokutę uzdalnia do wypełnienia dekalogu¹⁴. Wyrazem życia w pokucie – według *Ksiąg Symbolicznych* – jest częsta spowiedź indywidualna, niezależnie od publicznej spowiedzi powszechnej.

2. Powrót do chrztu

Celem pokuty jest „powrót i zbliżenie się do chrztu”¹⁵. Możliwość pokuty jest darem Uświęciciela na całe „chrześcijańskie życie, które nie jest niczym

7, WKS 364: „Naczelnym zaś przeznaczeniem i mocą oddziaływania zakonu jest to, by ujawniał grzech pierworodny i wszystkie jego skutki i ukazywał człowiekowi, w jak straszliwy sposób jego natura upadła i jak do głębi i całkowicie jest zepsuta. Zakon powiada [...] to, w co by człowiek i przedtem bez Zakonu nie był uwierzył. W ten sposób zostaje on przerażony, powalony, popada w powątpiewanie o sobie i z bojaźnią pożąda pomocy, a nie wiedząc, dokąd by uciec zaczyna gniewać się na Boga i ze zniecierpliwienia przeciwko Niemu zaczyna szemrać. To jest to, co Paweł wypowiada w Liście do Rzymian 4, 15: ‘Zakon wywołuje grzech’ oraz ‘Zakon wzmagą grzech, zakon wtargnął, aby występki obfitowały’”. ASm III, II (O Zakonie), 4, WKS 363. Por. Apol IV (O usprawiedliwieniu), 311 (190), WKS 211.

¹³ „Któż, bowiem dostatecznie miłuje albo dostatecznie boi się Boga? Kto z dostateczną cierpliwością znosi utrapienia nałożone przez Boga? Kto nie popada często w powątpiewanie, czy Bóg go wysłuchuje? Kto spełnia swoje powołanie? Kto miłuje bliźniego jak siebie samego?” Apol IV (O usprawiedliwieniu), 167 (46), WKS 188.

¹⁴ „Zresztą już dość często składaliśmy świadectwo, że pokuta powinna rodzić dobre owoce, a przykazania pouczają, jakie to są dobre owoce. Mianowicie: wzywanie Boga i dziękczynienie, wyznawanie Ewangelii nauczanie Ewangelii, posłuszeństwo rodzicom i władzy, służba swojemu powołaniu, niezabijanie, niechowanie nienawiści, lecz pojednawczość, udzielanie pomocy potrzebującym w miarę swoich możliwości, nieuprawianie nierządu, wystrzeganie się cudzołóstwa, powściągnięcie się i pohamowanie, kielznanie ciała nie celem wyrównania kary wiecznej, lecz by nie ulegało diabłu, nie obrażało Ducha Świętego, a także prawdomówność” Apol XII (O pokucie), 174, WKS 260-261; Apol 12 (Von der Busse), 174, BSLK 313. Przekład polski WKS „pokuta powinna rodzić dobre owoce”, wersja niemiecka akcentuje konieczność: „dass die Busse gute Früchte schaffen muss” Por. Apol IV (O usprawiedliwieniu), 374 (253), WKS 220.

¹⁵ „Przeto pokuta nie jest niczym innym, jak tylko powrotem i zbliżeniem się do chrztu - w tym celu, aby do tego, co się przedtem zaczęło, a od czego się odeszło, nawiązać i praktykować to” DK IV (O chrzcie), WKS 112. „So ist die Busse nichts anderes, als ein Wiedergang und Wiederhinzutreten zur Taufe: man erneuert und treibt aufs Neue, was man vorher angefangen und wovon man doch abgesehen hat” GK IV (Von der Taufe), BSLK 742.

innym jak codziennym chrztem, raz rozpoczętym i codziennie trwającym”¹⁶. Pokuta jest codziennym obumieraniem grzechu i nieustannym wzrastaniem i odnawianiem wiary. Pokutnik – oto właściwe słowo dla zrozumienia kondycji chrześcijanina. Człowiek – zdaniem Reformatorów – jest jednocześnie grzeszny i sprawiedliwy, *simul iustus et peccator*, grzeszny przez skłonność do upadku, sprawiedliwy mocą łaski Ducha Świętego, który wprowadza w dzieło Chrystusa.

3. Konieczność umierania i powstawania mocą Ducha

Duch Święty działa nieustannie, zmagając się ze złymi namiętnościami grzesznika, „aby je stłumić i uśmiercić, a tchnąć nowe duchowe poruszenia”¹⁷. „Ta pokuta jest u chrześcijan czymś ciągłym i trwa aż do śmierci, ponieważ mocuje się ona z grzechem pozostałym w ciele przez całe życie, jak to ukazuje Paweł w Liście do Rzymian 7,23 i 8,2, mówiąc, że prowadzi bój z Zakonem, który jest w jego członkach”¹⁸.

4. Duch uświęcający grzesznika w spowiedzi

Nauka o spowiedzi indywidualnej zajmuje w *Księgach Symbolicznych* szczególne miejsce pod względem merytorycznym, historycznym i pastoralnym¹⁹. Spowiedź ukazuje samą istotę Dobrej Nowiny. Jest nią odpuszczenie grzechów,

¹⁶ DK IV (*O chrzcie*), WKS 112. Por. „Tu właśnie widzisz, że chrzest, zarówno, co do jego mocy, jak i znaczenia, zawiera w sobie również trzeci sakrament, który nazywano pokutą, a który właściwie nie jest niczym innym, jak chrztem”. DK IV (*O chrzcie*), WKS 113. „Und hier siehst du, dass die Taufe sowohl mit ihrer Kraft als auch mit ihrer Bedeutung zugleich das dritte Sakrament in sich einbegreift, wie man die Busse genannt hat, ist diese doch eigentlich nichts anderes als Taufe”. GK IV (*Von der Taufe*), BSLK 742.

¹⁷ Apol IV (*O usprawiedliwieniu*), 170(49), WKS 188. WKS podaje jako *Leidenschaften* „afekty”. „Der Heilige Geist ringt mit solchen Leidenschaften in den Herzen, um sie zurückzudämmen und zu töten, und um neue geistliche Regungen in sie einzusenken.“ Apol 4 (*Von der Rechtfertigung*), 170, BSLK 182.

¹⁸ ASm III, III (*O pokucie*), 40, WKS 369. „Und die Busse, wahrhaft bei den Christen bis in den Tod, denn sie streitet das ganze Leben hindurch mit der im Fleisch” ASm III, 3 (*Von der Busse*), BSLK 483.

¹⁹ „Es ist bekannt, dass wir die Wohltat der Absolution und die Gewalt der Schlüssel so ans Licht und verherrlicht haben, dass viele angefochtene Gewissen aus unserer Lehre Trost geschöpft haben, nachdem sie gehört haben, dass sie der Befehl Gottes, ja, die Stimme Evangeliums ist, dass wir Absolution vertrauen und mit Gewissheit fest glauben, dass uns umsonst die Sündenvergebung um Christi willen geschenkt wird, und dass wir glauben wirklich mit Gott durch diesen Glauben versöhnt zu werden“. Apol 11 (*Von der Beichte*), 2, BSLK 265, Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 234.

które dokonuje się tylko dzięki mocy Ducha Świętego, tylko w ochrzczoneym, tylko poprzez Słowo Boże, tylko w Kościele²⁰.

Spowiedź określają *Księgi* jako szczególne dobrodzieństwo, „drogi i kosztowny skarb ofiarowany przez Ewangelię”, „rzecz wyborną, drogocenną i pełną pociechy”, do której kaznodzieje mają obowiązek stale „zachęcać, pobudzać i wabić” wierzących²¹. Reformatorzy wyrażają przekonanie, że całe życie chrześcijańskie polega na rozpoznawaniu siebie jako grzesznika i proszeniu o łaskę²². Duch Święty dokonuje nieustannego uświęcenia grzesznika, ponieważ „mnie i wszystkim wierzącym codziennie wszystkie grzechy obficie odpuszcza”²³.

5. Spowiedź indywidualna jako miejsce działania Uświęciciela

„Nie jest silna ta wiara,
która nie ukazuje się w spowiedzi”²⁴

Reformatorzy wierzyli, że „jest przykazaniem Bożym, owszem, nawet własną wypowiedzią Ewangelii, by wierzyć absolucji”²⁵ w spowiedzi indywidualnej. Mimo akceptacji powszechnej absolucji, *Księgi Symboliczne* preferują spowiedź indywidualną jako miejsce daru Ducha Bożego.

²⁰ „Ich glaube, dass [...] der Heilige Geist hat mich durch das Evangelium berufen, [...] mir und allen Gläubigen täglich alle Sünden reichlich vergibt“. KK III (*Von der Heiligung*), WKS 545; „[...] znaczenie i wartość Ewangelii przez absolucję, która jest prawdziwym głosem, istotą i treścią Ewangelii“ Apol XII (*O pokucie*), 39, WKS 240. Por.: „Wyraźnie widać, że spowiedź stanowi dla Lutra dobro, którego nie może utracić właśnie dlatego, że pojmuje ją jako Ewangelię, jako przyrzeczenie odpuszczenia grzechów”. L. GRANE, *Wyznanie Augsburskie*, 125.

²¹ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 123. „Den anderen aber, die es sich gerne sagen lassen, müssen wir immer predigen und sie anhalten, reizen und locken, dass sie diesen teuren und tröstlichen Schatz, der durchs Evangelium angeboten wird“. GK V (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 763.

²² „Denn darin besteht eigentlich das christliche Wesen, dass wir uns als Sünder erkennen und um Gnade bitten“. GK V (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 764; DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 123.

²³ MK, (*Skład wiary*), (*Trzeci artykuł*), WKS 35. „der Heilige Geist [...] der mir und allen Gläubigen täglich alle Sünden reichlich vergibt [...]“; KK II (*Der Glaube*), III (*Von der Heiligung*), BSLK 544-545; por.: „[...] dokonuje Duch Święty uświęcenia przez takie środki, jak społeczność świętych, czyli Kościół chrześcijański, odpuszczenie grzechów [...]” DK II (*O wierze*), (*Trzeci artykuł*), WKS 88; GK II (*Der Glaube*), (*Der dritte Artikel*), BSLK 687; por. WA 30, I, 91, 8 (*Kat. - Predigt zum 3. Artikel vom 10.12.1528*). Zob. A. PETERS, *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Bd. 2, *Der Glaube*, 175.

²⁴ Apol IV (*O usprawiedliwieniu*), 385 WKS 221, Apol 4 (*Von der Rechtfertigung*), 385, BSLK 241.

²⁵ Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 234, „[...] dass sie der Befehl Gottes, ja, die Stimme Evangeliums ist, dass wir Absolution vertrauen [...]“. Apol 11 (*Von der Beichte*), 2, BSLK 265; por. L. GRANE, *Wyznanie*, 125.

Autorzy Ksiąg przedstawiają strukturę pokuty w perspektywie pneumatologicznej. Skrucha, wiara, absolucja, owoce pokuty są możliwe tylko dzięki mocy Ducha Świętego, który jest w stanie umożliwić skruchę, wlać wiarę, uleczyć przez dar absolucji, uzdolnić pokutnika do owoców pokuty. *Homo poenitens* jest całkowicie dziełem Trzeciej Osoby Boskiej.

Strukturę pokuty przedstawia *Konfesja Augsburska*: „Pokuta zaś składa się właściwie z dwóch części: jedną jest skrucha, czyli bojaźń dręcząca sumienie świadomością grzechu, drugą – wiara, która się rodzi z Ewangelii lub rozgrzeszenia i ufa, że grzechy są odpuszczone dla Chrystusa, i która sumienie pociesza i uwalnia od bojaźni”²⁶. Częścią drugą, ważniejszą, stanowi zewnętrzne dzieło Boże, „dar najznakomitszy” – absolucja, dzieło Ducha Bożego²⁷.

6. Skrucha i wiara jako dary Ducha

Zapowiedź obu elementów pokuty – skruchy i wiary – widzą Autorzy *Ksiąg* w wezwaniu Chrystusa: „nawracajcie się i wiercie w Ewangelię” (Mk 1,15). Kolejne etapy działania w grzeszniku mocy Ducha to uznanie grzechu, chęć zmiany życia i wiarę w przebaczenie²⁸. Tę samą rzeczywistość ukazuje, zdaniem Reformatora, obietnica Chrystusa, interpretowana w kontekście darów Uświęciela: „Pójdźcie do mnie wszyscy, którzy jesteście spracowani i obciążeni, a Ja wam sprawię odpocznienie.” (Mt 11,28). ‘Obciążenie’ rozumiane jest tu jako synonim skruchy, strachu przed śmiercią i grzechem, zaś ‘odpoczynkiem’ jest wiara, ożywiająca mocą Ducha Świętego²⁹. Tym samym dar Uświęciela, *fides specialis*, zaufanie Bogu, staje się częścią składową i warunkiem pokuty.

Korzystanie z odpuszczenia grzechów mocą Ducha powinno być trwałym przyzwyczajeniem chrześcijanina, oczywistym w świetle życia Ewangelią. Luter pisze, że lekceważenie spowiedzi jest świadectwem braku wiary w Ewangelię i braku życia Ewangelią: „Kto bowiem nie chce wierzyć Ewangelii ani też według niej żyć i robić to, do czego chrześcijanin jest zobowiązany, ten nie powinien też z niej korzystać”³⁰.

7. Wyznanie grzechów

Skoro poznanie własnej grzeszności może być tylko darem Bożego Ducha Prawdy, istotne jest uznanie własnej grzeszności, nie szczegółowe wyznanie

²⁶ Apol 12 (*Von der Busse*), 35-37, BSLK 274-275; por. CA 12 (*Von der Busse*), BSLK 68.

²⁷ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 123; „das Vornehmste und Edelste“ GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 766.

²⁸ Apol XII (*O pokucie*), 45, WKS 240; Apol 12 (*Von der Busse*), 45, BSLK 276-277.

²⁹ Apol XII (*O pokucie*), 44, WKS 240; Apol 12 (*Von der Busse*), 45, BSLK 277.

³⁰ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 122; GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 763.

win³¹. Reformatorzy wyraźnie odrzucają zalecenie wyliczenia wszystkich grzechów jako warunkujące ważność spowiedzi³², wątpią w realną możliwość takiej skrupulatności³³. Jednak nieświadomość grzechu nie uwalnia od winy.

Artykuły Szmalkaldzkie, najpóźniejsze z Ksiąg, stawiają mocny akcent na znaczenie spowiedzi. Tym razem bogatsze doświadczenie duszpasterskie Reformatora wskazuje szczególnie mocno na wychowawczy walor spowiedzi. Luter dostrzega w niej rodzaj kierownictwa duchowego, „zwłaszcza sumień niewyrobionych i bojaźliwych, i z powodu młodzieży nieokiełznanej i swawolnej, aby móc ją przesłuchiwać, wybadywać i pouczać w nauce chrześcijańskiej”³⁴. Autor zaznacza również aspekt „przesłuchiwania i wybadywania” grzesznika, tym samym uznając także szczególne działanie Ducha Świętego w spowiadającym.

8. Absolucja

Sercem i sensem spowiedzi jest „dobrodziejstwo absolucji”³⁵, czyli odpuszczenie grzechów, „sprawa największa, naczelna zasada Ewangelii”³⁶. Reforma-

³¹ „Wyliczenie grzechów należy pozostawić wolnemu uznaniu każdej poszczególnej jednostki, co chce, a czego nie chce wyliczyć. Dopóki bowiem jesteśmy w ciele, nie skłamiemy, gdy wyznajemy i powiadamy: ‘Nędznych ja człowiek, a grzechów moich jest wiele’; ‘Czuję inny Zakon w moich członkach’(Rzym 7,23)” ASm III, VII (*O władzy kluczy*), WKS 371. „Welche Sünden soll man beichten? Vor Gott soll man aller Sünden sich Schuld geben, auch die wir nicht erkennen, wie wir im Vaterunser tun. Aber von den Beichtiger sollen wir allein die Sünden bekennen, die wir wissen und fühlen im Herzen“ MK (*Jak uczyć prostaczków spowiadania się?*), WKS 38-39, KK (*Vom Amt der Schlüssel und von der Beichte*), BSLK 556.

³² „Gdyby więc odpuszczane były tylko te grzechy, które się wyszczególnia, nigdy by sumienia nie mogły zaznać spokoju, wielu bowiem grzechów ani pojąć nie można, ani spamiętać” KA XXV (*O spowiedzi*), WKS 148. Por. Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 234. „Die elende menschliche Herz steckt so tief, in den Sünden, dass sie dieselben nicht alle sehen oder kennen kann, und sollten wir allein von den absolviert werden, die wir aufzuzählen können, wäre uns wenig geholfen“ CA 25 (*Von der Beichte*), BSLK 93.

³³ „Gdyż nie w naszej mocy jest, lecz jedynie do samego Boga należy osądzać, jakie są, jak wielkie i jak liczne grzechy [...]”. ASm III, VII (*O władzy kluczy*), WKS 371. „Denn es steht nicht bei uns, sondern allein bei Gott, zu beurteilen, welche, wie groß und wie viele Sünden sind“. ASm (*Von den Schlüsseln*), BSLK 489. „[...] obwohl es in der Beichte nicht nötig ist, alle Missetaten und Sünden aufzuzählen, weil das doch nicht möglich ist“ CA 11 (*Von der Beichte*), BSLK 67, por. Apol XI (*O spowiedzi*), 6-7, WKS 235, Apol 11(*Von der Beichte*), 6, BSLK 266. „Aber was die Aufzählung der Sünden betrifft, soll jedermann freigestellt sein, was er aufzuzählen will. Denn solange wir im Fleische sind, werden wir nicht lügen, wenn wir sagen: ‚Ich bin ein armer Mensch voller Sünde‘ Röm 7, ‚Ich fühle ein anderes Gesetz in meinen Gliedern““. ASm III, 8 (*Von der Beichte*), BSLK 490. Por. DK (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 122-125, GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 762-770.

³⁴ ASm III, VIII (*O spowiedzi*) 1, BSLK 371, ASm III,8 (*Von der Beichte*), BSLK 490.

³⁵ Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 233, Apol 11 (*Von der Beichte*), 2 BSLK 265; por. ASm III, 8 (*Von der Beichte*), BSLK 490.

³⁶ Apol XII (*O pokucie*), 9, WKS 237.

torzy zalecają najwyższy szacunek dla „rozgrzeszenia, które jest głosem Bożym i jest zwiastowane z nakazu Bożego”³⁷, „jest własną wypowiedzią Ewangelii, by wierzyć absolucji”³⁸. W ten sposób przychodzi „pewna i mocna pociecha dla sumień”³⁹. Akcent spowiedzi pada na zaufanie w moc zasług Chrystusa i usprawiedliwienie z wiary; podstawą jest działanie Ducha Pocieszyciela „dla strapiionych sumień”. Świadcstwo Ducha, które On sam wkłada w serca ludzkie, jest jawnym dowodem na odpuszczenie grzechów⁴⁰. Reformatorzy wydają się zakładać osobiste doświadczenie pociechy, „dobre wewnętrzne drgnienie serca” jako oczekiwany dowód działania Ducha Świętego⁴¹. Nikt nie może sam nad sobą wypowiedzieć Słowa łaski, nie można sobie samemu udzielić sakramentu. Luter stwierdza jednoznacznie: ktokolwiek uznawałby, że Bóg daje poznanie swej woli niezależnie od zewnętrznego Słowa i sakramentów, ten słuca nie Ducha Świętego, lecz diabła⁴².

Słowo absolucji stanowi pewny środek działania Ducha Świętego, ściśle powiązany z innymi środkami Ducha. Działa ono poprzez Słowo Boże, jest szczególnie związane z urzędem kościelnym, pełniącym rolę posługi Słowa.

9. Rola spowiednika

Przy okazji refleksji szczegółowych nad pokutą Autorzy *Ksiąg Symbolicznych* szkicują swą wizję spowiednika jako osoby uczestniczącej w wydarzeniu spowiedzi, pełnej mocy Ducha Świętego. Urząd spowiednika wynika z przyjęcia darów Uświęciciela⁴³. *Księgi* precyzyjnie określają zakres i zadania spowiednika: „Władza kluczy ma w swojej gestii władzę absolucji, jest szafarką absolu-

³⁷ KA XXV (*O spowiedzi*), WKS 148. CA 25 (*Von der Beichte*), BSLK 92; por. Apol XII (*O pokucie*), 40, WKS 240. Apol 12 (*Von der Busse*), 40, BSLK 276.

³⁸ Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 234; Apol XI (*O pokucie*), 105, WKS 249, Apol 11 (*Von der Busse*), 105, BSLK 293.

³⁹ Apol XI (*O spowiedzi*), 2, WKS 234. CA 25 (*Von der Beichte*), BSLK 92.

⁴⁰ „To jest świadectwo, jakie wkłada Duch Święty w Twoje serce, powiadając: Odpuszczone są ci grzechy twoje”. Apol XII (*O pokucie*), 71, 73, WKS 245; Apol 12 (*Von der Busse*), 71, 73, BSLK 284-285.

⁴¹ „Zmyślają, że sakrament przez samo jego dokonanie przynosi łaskę bez jakiegokolwiek dobrego wewnętrznego drgnienia u tego, który z niego korzysta, o wierze zaś, która przyjmuje absolucję i pociesza sumienie, nawet wzmianki nie czynią.” Apol XII (*O pokucie*), 12, WKS 237. „[...] ohne innere Beteiligung (*sine bono motu*)”. Apol 12 (*Von der Busse*), 12, BSLK 285.

⁴² „Dlatego powinniśmy stale trwać przy tym, że Bóg nie chce z nami obcować inaczej, jak tylko przez Słowo mówione i sakrament, i że to, co bez Słowa i sakramentów w swej chęlności podaje się za Ducha, jest samym w diabłem”. ASm III, VIII (*O spowiedzi*), 3, WKS 372. „Alles aber, was ohne dieses Wort und Sakrament vom 'Geist' gerühmt wird, das ist der Teufel.“ ASm III, VIII (*Von der Beichte*), 3, BSLK 491.

⁴³ KK (*Vom Amt der Schlüssel und von der Beichte*), BSLK 556.

cji; publicznie ukazuje znaczenie i wartość Ewangelii przez absolicję, która jest prawdziwym głosem, istotą i treścią Ewangelii⁴⁴.

Urząd spowiednika, jako pośrednika Słowa i przebaczenia, wiąże się z przekazywaniem darów Pocieszyciela dla strwożonych sumień oraz ukazywaniem Ewangelii także od strony wymagań. Spowiednik ma prawo osoby niegotowe do pokuty upomnieć poprzez odmówienie wypowiedzenia słowa łaski⁴⁵. Możliwość wypowiedzenia słowa odpuszczenia grzechów, rozpoznanie stanu grzesznika i pouczenie Słowem Bożym zakłada obecność darów Ducha Świętego, związanych z wykonywaniem władzy kluczy⁴⁶.

10. Owoce pokuty

„Gdzie nie następują dobre uczynki,
tam wiara jest fałszywa, a nie prawdziwa”⁴⁷

Dobre czyny następujące po absolicji – w świetle pneumatologicznej koncepcji pokuty – są ewidentnymi owocami Ducha Świętego⁴⁸. Pokuta oznacza nowe życie, aktualizujące owoce darów Ducha⁴⁹. Brak owoców pokuty każe wątpić w jej szczerość: „nie ma żadnej wewnętrznej pokuty, jeśli na zewnątrz nie rodzi ona czystości cielesnej”⁵⁰.

Spowiedź, zdaniem Reformatorów, jest tak wielkim dobrem, że powinna być dobrowolna, jest jednak konieczna. Autorzy *Ksiąg* zaznaczając, że nikogo nie można zmuszać do spowiedzi, ponieważ nie można zmuszać do bycia chrześcijaninem⁵¹, podkreślali, iż dla wierzących grzeszników pokuta i spowiedź są

⁴⁴ ASm III,VII (*O władzy kluczy*), WKS 370, „Die ‘Schlüssel’ sind ein Amt und eine Gewalt, der Kirche von Christus gegeben, um die Sünden zu binden und zu lösen; nicht bloß die groben und wohlbekannten Sünden, sondern auch die subtilen, heimlichen, die Gott alleine kennt“. ASm (*Von den Schlüsseln*), BSLK 489. Apol XII (*O pokucie*), 39, WKS 240. „Fernerhin verwaltet und verkündet die Schlüsselgewalt das Evangelium durch die Absolution, die die wahre Stimme des Evangeliums ist“ Apol 12 (*Von der Busse*), 39, BSLK 275.

⁴⁵ „[...] Amt der Schlüssel [...] ist die besondere Gewalt, [...] den unbußfertigen aber die Sünden zu behalten, solange sie nicht Busse tun“ KK (*Vom Amt der Schlüssel und von der Beichte*), BSLK 555.

⁴⁶ Por. Omówienie roli spowiednika A. PETERS, *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Bd. 5, *Beichte, Haustafel, Traubuchlein, Taufbuechlein*, 72-76.

⁴⁷ ASm III, XIII (*W jaki sposób człowiek zostaje przed Bogiem usprawiedliwiony*), 4, WKS 374.

⁴⁸ Apol XII (*O pokucie*), 82, WKS 246, także 114, WKS 251, Apol 12 (*Von der Busse*), 82, BSLK 287, także 114, BSLK 296.

⁴⁹ Apol XII (*O pokucie*), (*O spowiedzi i zadośćuczynieniu*), 132 (35), WKS 254.

⁵⁰ Apol XII (*O pokucie*), (*O spowiedzi i zadośćuczynieniu*), 131 (34), WKS 254, „Schließlich ist keine Busse innerlich, wenn sie nicht auch äußerlich Züchtigungen des Fleisches hervorbringt“ Apol 12 (*Von der Busse*).

⁵¹ „Jeśli zatem napominam do spowiedzi, nie czynię nic innego, jak tylko zachęcam, żeby stać się chrześcijaninem. Jeśli naklonię cię do tego, doprowadzam cię również do spowiedzi.”

z konieczności stałymi wydarzeniami życia⁵². Reformator z Wittenbergi zakładał, że samo pragnienie uświęcenia popycha grzesznika do stałego oczyszczania się: spowiedź dla wierzącego jest upragnionym uwolnieniem od ciężarów, „wspaniałą, obfitą jałmużną”, „niewypowiedzianym skarbem”⁵³. Luter wyrażał przekonanie, że ten, kto doświadczył mocy i pociechy absolucji, będzie oczekiwał spowiedzi i „z radością po lekarstwo pobiegnie”.

Częstotliwość przystępowania do absolucji nie jest bynajmniej oznaką upadku, bo ten jest charakterystyczny dla każdego człowieka; korzystanie z łaski odpuszczenia grzechów dowodzi raczej skutecznego działania Ducha w grzeszniku: pragnienia oczyszczenia, odnowienia i uświęcenia, ponieważ „grzechy tkwią w naturze tak, iż nie można ich dostrzec ani zauważyć, chyba, że Duch Święty ukaże je w sercach naszych”⁵⁴. Zaniedbywanie spowiedzi jest – według Lutera – jawnym i pewnym znakiem lekceważenia Ewangelii⁵⁵. „Gdybyś był chrześcijaninem, to byś radował się i pędził za takim dobrem, choćby sto mil bez przymusu, a nawet sam przyszedł i zmuszał nas do zwiastowania”⁵⁶. „Tych zaś, którzy go nie cenią i nie idą po nie dobrowolnie, pozostawiamy sobie samym. Niech wiedzą jednak, że nie uważamy ich za chrześcijan”⁵⁷. *Apologia* zastrzega prawo wykluczenia ze społeczności zatwardziałyh grzeszników, tak gardzących Ewangelią, że nie korzystają ze spowiedzi indywidualnej⁵⁸.

Kwestię spowiedzi często uważa się za temat radykalnie różniący teologię reformacyjną od rzymskokatolickiej. Sugeruje się niekiedy, że Luter, akcentując

DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 125. GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 769-770.

⁵² GK III (*Das Vaterunser*), (*Die fünfte Bitte*), BSLK 717.

⁵³ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 124. GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 769.

⁵⁴ Apol XI (*O spowiedzi*), 3, WKS 235; Apol II (*Von der Beichte*), 3, BSLK 265.

⁵⁵ Luter o nie chodzących do spowiedzi: „Ale takie wieprze, nie powinny mieć udziału w Ewangelii i korzystać z niej, lecz pozostawać pod władzą papieża, aby byli gnębieni i napędzani do spowiedzi, postów, itp. Jeszcze w większym stopniu niż przedtem. Kto bowiem nie chce wierzyć Ewangelii ani też według niej żyć i robić to, co chrześcijanin jest zobowiązany, ten nie powinien z niej korzystać. Cóż by było, gdybyś chciał mieć jedynie korzyści i nic w zamian nie czynić ani nie dawać?” DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 122-123, GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 763.

⁵⁶ DK IV (*Krótkie napomnienie do spowiedzi*), WKS 122-123; GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 763.

⁵⁷ „Die aber, die es nicht achten und von selber kommen, die lassen wir auch fahren. Das sollen sie aber wissen, dass wir sie nicht für Christen halten“. GK (*Eine kurze Vermahnung zur Beichte*), BSLK 768. „Luter chciał zwalczyć nie spowiedź, ale przymus spowiedzi” L. GRANE, *Wyznanie Augsburskie*, 122.

⁵⁸ Apol XI (*O spowiedzi*) 4, WKS 235. Por. A. PETERS, *Kommentar zu Luthers Katechismen*, Bd. 5: *Beichte, Haustafel, Traubuechlein, Taufbuechlein*, 42. Nauczyciel Niemiec zaznacza możliwość rozmaitej praktyki pastoralnej, jednak nie ustaleń prawnych: Apol XI (*O spowiedzi*), 6, WKS 235, Apol II (*Von der Beichte*), 6, BSLK 266.

usprawiedliwienie z wiary, usunął tradycję spowiedzi indywidualnej. Tymczasem lektura *Ksiąg Wyznaniowych* ukazuje życie codzienne chrześcijanina jako pokutę, konsekwentnie osadzoną w wykładzie pneumatologicznej soteriologii Reformatorów. Wydaje się, że mało eksponowana w teologii nauka Reformacji na temat spowiedzi winna znaleźć większą uwagę w dialogu ekumenicznym. Być może w tym przypadku powrót do źródeł oznaczałby jednocześnie powrót do wspólnego dziedzictwa chrześcijaństwa.

Die Beichte als Gabe des Heiligen Geistes in der Tradition der Reformation

Zusammenfassung

Luther und die anderen Reformatoren betrachteten die Beichte in der pneumatologischen Perspektive. Diese Sicht war die Folge des lutherischen Verständnisses der Erbsünde als totalen Verfall der menschlichen Natur. Nach der lutherischen Theologie ist der Mensch unfähig, die eigene Sündhaftigkeit zu erkennen und sich von ihr zu befreien. Die einzige Hoffnung liegt an Gottes Intervention. Die Busse des Sünders ist durch den Heiligen Geist bewirkt, der als Zeuge Christi die Barmherzigkeit des himmlischen Vaters sichtbar macht, als Heilmachender den Sünder mit der Gabe des Glaubens beschenkt und als Tröster ihm die Hoffnung auf die Sündenvergebung gibt. Die Beichte ist somit ein besonderer Ort des sich den Menschen schenkenden und das Heil bringenden Heiligen Geistes.